

**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

The establishment of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Mamadaliyeva Dilrabo

third-year student of the Faculty of History, Namangan Branch of Tashkent
International University

shayxdvvdvdsjsjdhsjssh@gmail.com +998 88 266 80 84

Annotation: This paper examines the process of establishing the O‘zbekiston Fanlar akademiyasi, the historical factors that influenced its formation, and its role in the development of science. In particular, it analyzes the need to strengthen scientific potential during the period of the Ikkinchi jahon urushi, as well as the issue of creating an independent academy based on the activities of the Uzbekistan branch of the SSSR Fanlar akademiyasi. In addition, the paper briefly discusses the academy’s initial activities, its main tasks, and its contribution to the development of national science and societal progress.

Keywords: Uzbekistan Academy of Sciences, science, academy, scientific research, World War II, scientific institutions, Uzbekistan branch of the USSR Academy of Sciences, national personnel, development of science, research institutes.

O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tashkil topishi

Toshkent Xalqaro Universitetining Namangan filiali “Tarix” fakulteti uchinchi
kurs talabasi Mamadaliyeva Dilrabo

Annotatsiya: Ushbu ishda O‘zbekiston Fanlar akademiyasi ning tashkil topish jarayoni, uning yuzaga kelishiga ta’sir etgan tarixiy omillar hamda ilm-fan rivojidadagi o‘rni yoritiladi. Xususan, Ikkinchi jahon urushi davrida ilmiy salohiyatni mustahkamlash zarurati, SSSR Fanlar akademiyasining O‘zbekiston filiali faoliyati asosida mustaqil akademiya tashkil etilishi masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek,

**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

akademiyaning dastlabki faoliyati, asosiy vazifalari hamda mamlakat ilm-fani va jamiyat taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi haqida qisqacha ma’lumot beriladi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston Fanlar akademiyasi, ilm-fan, akademiya, ilmiy tadqiqotlar, Ikkinchi jahon urushi, ilmiy muassasalar, SSSR Fanlar akademiyasining O‘zbekiston filiali, milliy kadrlar, fan taraqqiyoti, ilmiy institutlar.

Аннотация: В данной работе освещаются процесс создания O‘zbekiston Fanlar akademiyasi, а также исторические факторы, повлиявшие на её формирование, и её роль в развитии науки. В частности, анализируется необходимость укрепления научного потенциала в период Ikkinchi jahon urushi, а также вопросы создания самостоятельной академии на основе деятельности филиала SSSR Fanlar akademiyasi в Узбекистане. Кроме того, кратко рассматриваются начальный этап деятельности академии, её основные задачи, а также вклад в развитие науки страны и общественный прогресс.

Ключевые слова: Академия наук Узбекистана, наука, академия, научные исследования, Вторая мировая война, научные учреждения, Узбекский филиал Академии наук СССР, национальные кадры, развитие науки, научные институты.

O‘zbekistonda O‘zbekiston Fanlar akademiyasi ning tashkil topishi muayyan tarixiy sharoitlar ta’sirida yuzaga kelgan bo‘lib, bu jarayon XX asrning murakkab siyosiy va ijtimoiy voqealari bilan chambarchas bog‘liq edi. Ayniqsa, Ikkinchi jahon urushi davri ilm-fan rivojiga bo‘lgan ehtiyojni keskin oshirdi. Urush yillarida sanoat, harbiy texnika va iqtisodiyotni rivojlantirish uchun ilmiy tadqiqotlar zarur bo‘lib qoldi.

Shu sababli markaziy hukumat ilmiy kuchlarni bir joyga to‘plash va ularni samarali boshqarishga katta e’tibor qaratdi. Bu davrda O‘zbekiston hududi orqa front sifatida muhim rol o‘ynadi. Ko‘plab zavodlar, ilmiy muassasalar va olimlar front hududlaridan O‘rta Osiyoga, jumladan, Toshkentga ko‘chirildi. Natijada ilmiy muhit

**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

jonlandi, yangi ilmiy markazlar shakllandi va mahalliy kadrlarning bilim va tajribasi oshdi. Bu esa mustaqil ilmiy muassasa tashkil etish uchun zamin yaratdi.¹

Fanlar akademiyasi tashkil topishidan oldin SSSR Fanlar akademiyasining O‘zbekiston filiali faoliyat yuritgan bo‘lib, u respublikadagi ilmiy ishlarni muvofiqlashtirishda muhim rol o‘ynadi. Mazkur filial tarkibida turli ilmiy yo‘nalishlar bo‘yicha tadqiqotlar olib borilib, ilmiy kadrlar tayyorlandi. Aynan shu filial keyinchalik mustaqil akademiyaga aylanishi uchun asos bo‘lib xizmat qildi. Shuningdek, o‘sha davrda ilm-fanni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri edi. Qishloq xo‘jaligi, geologiya, energetika va sanoatni rivojlantirish uchun ilmiy asos zarur edi. O‘zbekistonning tabiiy boyliklarini o‘rganish, yer osti resurslarini aniqlash va ularni samarali ishlatish ham ilmiy tadqiqotlarni kengaytirishni talab qildi. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi 1943-yil 4-noyabrda rasmiy ravishda tashkil etildi. Bu muhim voqea Ikkinchi jahon urushi davriga to‘g‘ri kelib, ilm-fanni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan edi. Urush sharoitida iqtisodiyot, sanoat va harbiy sohalarni qo‘llab-quvvatlash uchun ilmiy tadqiqotlarga katta ehtiyoj sezildi va shu sababli mustaqil ilmiy markaz tashkil etish zarurati tug‘ildi.

Akademiya tashkil etilishida SSSR Fanlar akademiyasining O‘zbekiston filiali muhim asos bo‘lib xizmat qildi. Ushbu filial 1940-yildan boshlab respublikadagi ilmiy faoliyatni muvofiqlashtirib kelgan va qisqa vaqt ichida katta tajriba to‘plagan edi. Aynan shu ilmiy baza va kadrlar salohiyati asosida yangi akademiya shakllantirildi. Tashkil etilish jarayonida akademiyaning asosiy vazifalari belgilab berildi: ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish, turli fan sohasini bir markazga jamlash, milliy ilmiy kadrlarni tayyorlash

1. ¹ O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tarixi. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2003.

**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

va mamlakat iqtisodiyoti uchun ilmiy asos yaratish. Akademiya tarkibiga bir nechta ilmiy institutlar kiritilib, ular fizika, matematika, kimyo, tarix, tilshunoslik kabi yo‘nalishlarda faoliyat boshladi. Dastlabki yillarda akademiya ilmiy maktablarning shakllanishiga katta ²hissa qo‘shdi. Ko‘plab olimlar birlashib, ilmiy izlanishlar olib bordi va bu O‘zbekistonda mustaqil ilm-fan tizimining shakllanishiga zamin yaratdi. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi ning asosiy vazifalari mamlakat ilm-fanini rivojlantirish va uni amaliy hayot bilan bog‘lashga qaratilgan.

Akademiya tashkil etilganidan boshlab quyidagi muhim yo‘nalishlarda faoliyat olib borgan: Birinchidan, ilmiy tadqiqotlarni tashkil etish va rivojlantirish akademiyaning eng muhim vazifasi hisoblanadi. Turli fan sohalarida – fizika, matematika, kimyo, biologiya, tarix va boshqa yo‘nalishlarda ilmiy izlanishlar olib borilib, yangi bilimlar yaratiladi. Ikkinchidan, ilmiy ishlarni muvofiqlashtirish va yagona tizimga solish ham muhim vazifa hisoblanadi. Akademiya turli ilmiy muassasalar faoliyatini boshqarib, ularning samarali ishlashini ta’minlaydi. Uchinchidan, milliy ilmiy kadrlar tayyorlash vazifasi alohida ahamiyatga ega. Akademiya yosh olimlarni qo‘llab-quvvatlaydi, ularni ilmiy faoliyatga jalb etadi va yuqori malakali mutaxassislar yetishtirishga xizmat qiladi. To‘rtinchidan, fan va ishlab chiqarish o‘rtasidagi bog‘liqlikni kuchaytirish ham asosiy vazifalardan biridir. Ilmiy tadqiqot natijalari sanoat, qishloq xo‘jaligi va boshqa sohalarga joriy etilib, mamlakat iqtisodiy rivojiga xizmat qiladi. Beshinchidan, mamlakatning tabiiy boyliklarini o‘rganish va ulardan samarali foydalanish bo‘yicha ilmiy asos yaratish akademiyaning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bu orqali yer osti resurslari, energetika manbalari va ekologik muammolar o‘rganiladi. Shuningdek, akademiya xalqaro ilmiy aloqalarni rivojlantirish,

² O‘zbekiston tarixi (darslik). – Toshkent: O‘qituvchi, 2019

**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

boshqa davlatlar ilmiy markazlari bilan hamkorlik qilish orqali ilm-fanning jahon darajasida rivojlanishiga hissa qo‘shadi. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tashkil etilgach, uning faoliyati tez orada turli ilmiy yo‘nalishlarni qamrab ola boshladi. Akademiyaning dastlabki yillarida ilmiy tadqiqotlar asosan mamlakat iqtisodiyoti, tabiiy boyliklari va madaniy merosini o‘rganishga qaratildi. Bu esa ilm-fanning amaliy ahamiyatini oshirishga xizmat qildi. Akademiya tarkibida bir nechta muhim ilmiy institutlar tashkil etildi. Jumladan, fizika-matematika yo‘nalishida ilmiy izlanishlar olib boruvchi markazlar ochilib, nazariy va amaliy masalalar ustida ³tadqiqotlar olib borildi. Kimyo va biologiya sohasida esa tabiiy resurslarni o‘rganish, yangi moddalar yaratish va qishloq xo‘jaligini rivojlantirishga oid ilmiy ishlar amalga oshirildi. Ayniqsa, geologiya va geofizika yo‘nalishlari katta ahamiyat kasb etdi. O‘zbekiston hududidagi yer osti boyliklarini aniqlash, foydali qazilmalarni o‘rganish va ularni qazib olish imkoniyatlarini kengaytirish bo‘yicha keng ko‘lamli ilmiy tadqiqotlar olib borildi. Bu ishlar sanoat rivojiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatdi. Gumanitar fanlar yo‘nalishida ham muhim ishlar amalga oshirildi. Tarix, arxeologiya va tilshunoslik sohalarida ilmiy izlanishlar olib borilib, xalqning boy madaniy merosi o‘rganildi. Qadimiy qo‘lyozmalar, tarixiy manbalar tadqiq etildi va ilmiy muomalaga kiritildi. Dastlabki ilmiy faoliyatning yana bir muhim jihati – ilmiy kadrlar tayyorlash bo‘ldi.

Akademiya yosh olimlarni jalb etib, ularning ilmiy faoliyatini qo‘llab-quvvatladi. Natijada O‘zbekistonda mustaqil ilmiy maktablar shakllandi va milliy ilm-fan rivoji uchun mustahkam poydevor yaratildi. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi mamlakat ilm-fani rivojida beqiyos o‘rin egallaydi. U tashkil etilganidan buyon turli fan yo‘nalishlarida muhim ilmiy natijalarga erishib, O‘zbekistonning ilmiy salohiyatini

³ Karimov I.A. *Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch.* – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008

**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

sezilarli darajada oshirdi. Avvalo, akademiya ilmiy maktablar shakllanishiga katta hissa qo‘shdi. Fizika, matematika, kimyo, biologiya kabi aniq fanlar bilan bir qatorda tarix, tilshunoslik va adabiyot yo‘nalishlarida ham yetuk olimlar yetishib chiqdi. Bu esa milliy ilm-fanning mustaqil rivojlanishiga zamin yaratdi. Ikkinchidan, tabiiy boyliklarni o‘rganish va ulardan samarali foydalanishda akademiyaning roli katta bo‘ldi. Geologiya va geofizika sohalaridagi tadqiqotlar natijasida foydali qazilmalar aniqlanib, sanoatni rivojlantirish uchun muhim asos yaratildi. Shuningdek, qishloq xo‘jaligi sohasida ham ilmiy yutuqlar qo‘lga kiritildi. Yangi ekin navlarini yaratish, hosildorlikni oshirish va yer resurslaridan samarali foydalanish bo‘yicha ilmiy ishlanmalar ishlab chiqildi. Bu esa mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashga xizmat qildi. Gumanitar fanlar sohasida akademiya xalqning boy tarixiy va madaniy ⁴merosini o‘rganishga katta hissa qo‘shdi.

Qadimiy qo‘lyozmalar, tarixiy manbalar ilmiy asosda tadqiq etilib, milliy o‘zlikni anglash va ma‘naviy qadriyatlarni tiklashga yordam berdi. Bundan tashqari, akademiya xalqaro ilmiy hamkorlikni rivojlantirib, O‘zbekiston ilm-fanini jahon miqyosiga olib chiqdi. Turli davlatlar ilmiy markazlari bilan hamkorlik orqali tajriba almashish va yangi ilmiy yutuqlarga erishish imkoniyati yaratildi. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi faoliyatining eng muhim yo‘nalishlaridan biri — milliy ilmiy kadrlar tayyorlash hisoblanadi. Akademiya tashkil etilgan dastlabki yillardan boshlab mahalliy yoshlarni ilm-fanga jalb etish, ularni yetuk mutaxassis sifatida shakllantirishga alohida e‘tibor qaratgan. Avvalo, akademiya qoshidagi ilmiy institutlar yosh tadqiqotchilar uchun amaliy maktab vazifasini bajargan. Talabalar va yosh olimlar tajribali mutaxassislar rahbarligida ilmiy izlanish olib borib, nazariy bilimlarini amaliyot bilan mustahkamlash imkoniyatiga ega bo‘lgan. Bu jarayon ilmiy tajriba orttirish va mustaqil fikrlashni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etgan. Shuningdek, aspirantura va doktorantura

1. ⁴ O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. – Toshkent: O‘zME Davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2005.

**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

tizimi orqali yuqori malakali ilmiy kadrlar tayyorlandi. Ilmiy darajaga ega bo‘lgan mutaxassislar keyinchalik ilmiy institutlar, oliy ta’lim muassasalari va ishlab chiqarish sohalarida faoliyat yuritib, mamlakat taraqqiyotiga hissa qo‘shdi. Akademiya yosh olimlarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida turli grantlar, ilmiy loyihalar va konferensiyalar tashkil etdi. Bu esa yoshlarning ilm-fanga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularni yangi g‘oyalar yaratishga undadi. Bundan tashqari, xorijiy ilmiy markazlar bilan hamkorlik ham milliy kadrlar tayyorlashda muhim rol o‘ynadi. Ilmiy almashinuv dasturlari orqali yosh mutaxassislar xalqaro tajriba orttirib, o‘z bilim va ko‘nikmalarini yanada boyitdi.

Xulosa. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi ning tashkil topishi va rivojlanishi O‘zbekistonda ilm-fan taraqqiyotining yangi bosqichini boshlab berdi. U ayniqsa Ikkinchi jahon urushi davrida yuzaga kelgan tarixiy ehtiyojlar natijasida shakllanib, ilmiy tadqiqotlarni markazlashtirish va tizimli rivojlantirishga xizmat qildi.

Akademiya o‘z faoliyati davomida turli fan sohalarini rivojlantirdi, ilmiy institutlar tashkil etdi hamda milliy ilmiy kadrlarni tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘ydi. Shuningdek, u fan va ishlab chiqarish o‘rtasidagi bog‘liqlikni mustahkamlab, mamlakat iqtisodiy va ijtimoiy rivojiga katta hissa qo‘shdi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tarixi. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2003.
2. O‘zbekiston tarixi (darslik). – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
3. Karimov I.A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
4. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. – Toshkent: O‘zME Davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2005.
5. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi faoliyati bo‘yicha maqolalar to‘plami. – Toshkent, 2010.
6. Internet manbalar: www.ziyonet.uz, www.wikipedia.org (ilmiy-ma’rifiy maqolalar).